

D R M I L O S L A V S K Á C E L

Demokracie a politické stranictví

Politická struktura nové republiky

1946 NAKLADATELSTVÍ Č. A. T. - UNIVERSUM

1. Demokracie jako vládní forma

Demokracie znamená doslova lidovládu, totiž takové státní zřízení, kde veškeren lid, státní národ, vykonává vliv na řízení státu. To se děje především všeobecným hlasováním o zákonech, jimiž se má stát spravovat. Zákony samy však nestačí k řízení státu. Je třeba jednotlivců, kteří jsou pověřeni různými úkoly v životě státním, kteří musí být vybaveni potřebnou pravomocí za tím účelem, aby byly dodržovány zákony, aby byl zákonům sjednáván průchod v jednotlivých případech a konečně, aby ti občané, kteří nedbají zákonů, byli trestáni. Státní život, zejména ve velké státní společnosti, se nedá řídit a upravovat pouhými všeobecnými normami. Nehledíc k tomu, že je nutné všeobecné normy aplikovati na jednotlivé případy, je také často potřeba rychle rozhodovat i o velmi závažných věcech rázu politického. Řešiti každou otázku pospolitého života státního všeobecným hlasováním lidu není často ani technicky možné. Vidíme proto, že i ve státech tak ryze demokratických, jako byly staré řecké republiky a Řím ve svých počátcích, omezuje se lidovláda na výkon moci zákonodárné, na hlasování o všeobecných normách, kdežto provádění zákonů, moc soudní a výkonnou svěřuje lid zvoleným jednotlivcům, soudcům a správním úředníkům, kteří vykonávají tuto moc v mezích zákona a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, při čemž ovšem jsou stále odpovědni lidu. Tato odpovědnost dochází k výrazu v tom, že zvolení úředníci vládní a soudní vykonávají svůj úřad po určitou omezenou dobu a po jejím uplynutí jsou nuceni vydat počet ze své vlády. Velikost a lidnatost státu, jakož i složitost společenského života přináší s sebou nutnost, aby úředníci a soudci jakožto výkonné orgány

suverénního lidu v demokratickém státě měli zvláštní odborné znalosti, o nichž se nedá rozhodovat všeobecným hlasováním. Proto se v moderním demokratickém státě omezuje výkon lidovlády často jen na volbu hlavy státu, hlasování o zákonech, po př. jen na volbu poslanců, kteří mají jako pověřenci lidu hlasováním rozhodovat o zákonech. Soudcové a správní úředníci nebývají již voleni lidem, ale povolávání způsobem jiným, ovšem vždy podle zákonů odhlasovaných lidem nebo jeho zvolenými zástupci, tvořícími zákonodárný sbor.

Dějiny učí, že úplná lidovláda je možná jen v malých primitivních společnostech, jejichž všichni členové se více méně osobně znají. Jakmile stát zahrnuje v sobě více než jednu obec nebo kmen, vyžadují složitější správní úkoly omezení lidovlády na zákonodárství a volbu hlavy státu, po př. vyšších správních úředníků. Není tedy správný názor těch, kteří mluví o demokracii jako o novodobé vymoženosti oproti starým temným dobám tyranství. Každý stát, každá vládní forma je ve svém vzniku jistým druhem demokracie, neboť i ke vzniku dědičné absolutní monarchie je zapotřebí alespoň mlčky uděleného souhlasu ovládaných. Je to naopak moderní technika, která umožnila diktaturu menšiny. V dobách, kdy každý muž měl meč, byla diktatura proti vůli lidu vyloučena. Ani ve středověku nemohl král jednat se svými poddanými jako s otroky. Zesílení panovnické moci spadá v jedno s vynálezem palných zbraní a pro diktaturu jsou nejlepší podmínky, když jeden člověk může kulometem ovládat tisíce jiných. Projev vůle lidu a výkon lidovlády stává se v moderních i demokratických státech věcí stále více problematickou. Jak se dá zpracovat tak zvané veřejné mínění a zorganizovat plebiscit, o tom nás poučilo nacistické Německo.

Tak dospíváme k podivnému závěru, že důsledné provedení zásady, že veškerá moc pochází z lidu, může vést někdy i k tak absolutnímu popření demokracie, jako je nacistická nebo fašistická diktatura.

Mnozí zastánci demokracie řešili tento problém pouhým tvrzením, že lid, který chce zachovat demokracii, nesmí užívat své moci tak, že by ji svěřil jedinému člověku nebo jediné politické straně. Aby byla za-

chována demokracie, musí podle těchto ideologů národ býti rozdělen na více politických stran.

Pouze takto však nelze řešiti otázku svobody, otázku demokracie. Vzpomeňme slov presidenta Beneše, který prohlásil jednou ještě jako ministr zahraničních věcí, že demokracie není tak forma vlády jako spíše náplň vládní formy a politického života státního. Všeobecně známá jsou také slova presidenta Masaryka, že žádná většina nemůže odhlasovat, co je pravda a co je právo. To znamená, že pod pojmem demokracie nemyslíme dnes jen určitý způsob povolávání státních osobností (volbou) nebo určitý způsob výkonu moci zákonodárné (všeobecné hlasování o zákonech nebo volba zákonodárného sboru), nýbrž především určitou vnitřní náplň. Demokratická vládní forma je tedy pouze jedním z důsledků určité ideje, určitého světového názoru. Proto označujeme někdy za demokratické i ty státy, jimž vládnou dědiční panovníci.

Moderní politický vývoj usvědčil ze lži nikoli demokracii, nýbrž její falešné ideology. Nebyla prokázána falešnost hesla »svoboda - rovnost - bratrství«, nýbrž ukázalo se nesprávným jeho pojetí - především pojetí liberalistické.

Moderní diktátorské politické koncepce vycházely z kritiky liberalismu, který neprávem ztotožnil s demokracií. Bude proto nutno, abychom dříve než přistoupíme k pojednání o demokracii jakožto státní ideji a k nastínění správných filosofických základů politické koncepce demokratické, řekli několik slov o liberalismu a liberalistickém pojetí demokracie.

2. Liberalismus a demokracie

Řeknu-li o někom, že je liberální, znamená to asi totéž co svobodomyšlný. Býti svobodomyšlný v tom významu, že považuji člověka za tvora, který se má svobodně a rozumně rozhodovat pro cíl odpovídající jeho přirozenosti, který má právo vést po všech stránkách život

důstojný člověka, jest zajisté správné a nutné. Výrazu liberální, svobodomyslný se však užívá často k označení jakési lhostejnosti a shovívavosti k lidským hříchům a zvráceným názorům. Liberalismus je tedy jakýsi podivný světový názor, který spočívá v tom, že všechny protichůdné názory jsou stejně oprávněné nebo lépe, že není žádného pravdivého světového názoru. Býti liberálním v ethice znamená neuznávat žádné absolutní, objektivní a neměnné měřítko mravnosti lidských činů. Jediným zákonem liberalismu je naprostá svoboda každého lidského jednotlivce, což je prakticky totéž jako popření všech zákonů. Zákon je pouze praktickou úmluvou, vyplývající z volné úvahy lidí.

Liberalismus hospodářský čili kapitalismus jest jakýsi naivní optimismus, který očekává, že sobecká a bezohledná konkurence hospodářská jaks automaticky přivodí sociální vyrovnání a řád.

Liberalismus politický chápe člověka-občana jako naprosto nezávislou jednotku, která je poutána pouze určitými sobeckými zájmy k mechanickému, spíše náhodnému než organickému společenství jednotlivců, které nazývá státem. O tom, co má býti, co je pro celek dobré, co je spravedlivé, rozhoduje mínění většiny. To je asi liberalistické pojetí demokracie. Liberalistický stát nemá ideologie. Všechny státní a politické koncepce jsou mu alespoň v theorii lhostejné. Proto je vnitropolitický život liberalistického státu (který, bohudíky, ve své ryzosti neexistuje a nikdy neexistoval) polem zápasu nejrůznějších politických ideologií a zájmových a mocenských skupin. Taková liberalistická demokracie, v níž svoboda znamená neodvislost od jakéhokoliv mravního řádu čili zvůli, rovnost pak sobeckou izolaci každého jednotlivého občana, demokracie, pro niž je slovo bratrství prázdným pojmem, může se ovšem snadno zvrhnout v jakoukoliv formu nesvobody a diktatury.

Proti takovéto demokracii možno ovšem namítati velmi závažné věci. Ostré a často až příliš zasloužené výtky liberalistické demokracii nedopadají však na demokracii správně chápanou, která vyplývá z objektivně pravdivého názoru světového.

Mnozí jinak ušlechtilí vědečtí zastánci právě demokracie však často podléhají - aniž by si toho snad byli vědomi - dosud ještě dosti rozšířenému špatnému chápání vědy a filosofie, které má na svědomí pozitivismus. Pro pozitivismus neexistuje jiná věda nežli experimentální, t. j. taková, jejíž závěry se konec konců ověřují smyslovým pozorováním. Co nelze ověřit smysly, to pro pozitivismus neexistuje. Člověku však nestačí pozorování a poznávání smyslové skutečnosti. Rozumný člověk se táže, co je první příčinou a posledním smyslem a cílem všeho. Ke správné odpovědi na tyto základní a nejdůležitější otázky, které tvoří předmět vědy filosofické, je třeba právě tak přesné a logické úvahy jako ke zkoumání zákonů přírodních a řešení problémů matematických. Positivismus odmítá filosofii, totiž logické vyvozování správných závěrů o původu a cíli vesmíru i člověka z poznatých skutečností a hlásá tak zv. vědecký (rozuměj přírodovědecký) názor světový, který je souhrnem výsledků přírodních věd, čili rozumového uspořádání smyslové zkušenosti. Tento pozitivistický názor na filosofii pronikl i do věd, které lze těžko nazvat přírodními, a vnucuje jim přírodovědecké metody. Je to zejména sociologie, která nemá smyslu, neřeší-li především filosofickou otázku o cíli člověka a lidské společnosti a také ovšem experimentální psychologie, jejíž výsledky »visí ve vzduchu«, nenavazují-li na filosofické poznatky o lidské duši. Jmenoval jsem právě tyto dva vědní obory, u jejichž vědeckých představitelů se tak často projevuje pozitivismem umlčovaná lidská touha po metafysice, totiž vybudování vědeckého názoru světového a životního. Poněvadž pozitivistické přesvědčení nutí tyto vědce k odmítání metafysiky, aniž by uspokojovalo její skrytou potřebu, snaží se tito intelektuálové učiniti ze své částečné vědy jakousi vědu věd, jakousi metafysiku. To je také důvod, proč mnozí pozitivisticky smýšlející sociologové mluví o demokracii jako o světovém názoru, ač demokratické politické přesvědčení není ničím jiným než důsledkem určitého filosofického přesvědčení, které se má uplatňovat i v oblasti politické. Proto často slyšíme užívatí slovo »demokratické« tam, kde by se mělo prostě říci »spravedlivé«.

Demokracie však není a nemůže být světovým a životním názorem, právě tak jako jím nemůže být třebaš monogamie. Obojí jsou pouhými důsledky určitého světového názoru pro tu nebo onu omezenou oblast lidského jednání. Zdá se, že někteří ideologové mluví o demokracii jako o světovém názoru proto, aby mohli podržet určité pro ně přijatelné důsledky onoho světového názoru, o němž se politická koncepce demokratická nutně opírá, aniž by byli nuceni přijmout důsledky tohoto světového názoru i v jiných oblastech jednání než v politice.

Oč upřímnější a důslednější byl ve svém filosofickém a politickém smýšlení Masaryk, který prohlásil náboženské i filosofické přesvědčení o nesmrtelnosti lidské duše a existenci absolutních pravd metafysických a mravních za nejpevnější základ demokracie.

3. Filosofické základy demokratické politické koncepce

Kritika liberalistického pojetí demokracie nám ukázala, že demokratický politický program vyžaduje mnohem solidnějšího filosofického podkladu, než může poskytnouti liberalismus.

Cestu k vymezení tohoto filosofického základu demokratické politické koncepce nám ukazuje Masarykovo odůvodnění nutnosti absolutního mravního řádu, absolutních pravd pro vybudování politické ideologie demokratické. Pojmy svoboda - rovnost - bratrství nemohou se zvrhnout v prázdná slova, čerpají-li svůj obsah z vědeckého filosofického přesvědčení, které uznává absolutní řád pravdy a dobra. Toto filosofické přesvědčení se dá shrnouti krátce do několika vět takto: Existence osobního Boha-tvůrce a posledního cíle všeho, co jest, nesmrtelnost lidské duše rozumné a svobodné, na níž se zakládá vlastní hodnota každého lidského jednotlivce. Z těchto skutečností plyne i povinnost každého člověka uvést svůj život soukromý i veřejný v soulad s absolutním mravním řádem. Každý člověk jest jako jednatel i jako člen společnosti odpověden za své jednání a do

jistě míry i za své bližní. Jest odpověden svému tvůrci, který k němu mluví hlasem svědomí a také ovšem svým bližním, společnosti. Cílem společnosti pak jest obecné dobro, to jest souhrn podmínek umožňujících každému členu společnosti dobrý lidský život.

Ve světle těchto poznatků nabývají moderní demokratická hesla pravého smyslu a dají se uvést v dokonalý soulad. Heslo »všechna moc pochází z lidu« neznamená, že lid může pravoplatně rozhodovat o tom, co jest správné a co není, bez ohledu na mravní řád. Znamená pouze tolik, že lid musí výslovně nebo alespoň mlčky projevit svůj souhlas s autoritou, která řídí nebo má řídit společnost. To znamená, že může svěřit veškerou státní moc zvoleným nebo dědičným panovníkům, může si část moci ponechat (zákonodárství) a stanovit, jakým způsobem mají představitelé státní autority skládati počet ze svého vladaření. Z hesla, že lid jest zdrojem státní moci, nikterak neplyne, že by lid byl oprávněn kdykoliv svrhnouti zákonnou autoritu, odvolati svůj mandát jiným způsobem, než jak stanoví zákony svobodně odhlasované nebo přijaté. Na druhé straně znamená toto heslo, že státní autorita (i když snad z vůle lidu výslovně nebo mlčky projevené jest svěřena třeba dědičnému absolutnímu panovníkovi) není účelem sama sobě, ale že jejím důvodem a cílem jest společné dobro státní společnosti, dobro lidu. Autorita je pro lid a nikoli lid pro autoritu.

Jako každý člověk může proti nespravedlivému útoku použítí třeba i násilné obrany, tak i občané mají právo revolucí svrhnout špatnou a zločinnou vládu, je-li její počínání opravdu nespravedlivé a nesnesitelné, ovšem jen za předpokladu, že je tu naděje na úspěšný výsledek revoluce a není oprávněna obava, že z revoluce vzejde zlo horší. Demokratická svoboda není pak ve světle uvedených metafysických pravd libovůlí ani anarchií. Je omezena mravním řádem, a tím je vlastně dopřána a umožněna opravdu všem. Jinak by totiž silní mohli bezohledně potlačovat slabé. Svoboda je nezadatelným právem každého člověka, každého člena společnosti. Jest to právo vésti život důstojný člověka.

Demokratická rovnost neznamená nikterak rovnost mechanickou, kte-

rá nutně vede k tomu, že schopní jedinci jsou násilím udržováni ve svém rozvoji a činnosti na úrovni nejméně schopných a nemožňuje se jim tak uplatnit své schopnosti k prospěchu ostatních. Lidé se nikdy zcela nepodobají jeden druhému. Mají různé schopnosti vrozené i získané. Podle těchto schopností může někdo prospět celku více ve věcech důležitějších, jiný méně, jeho přínos ke společnému dobru je menší nebo méně významný. Svoboda, spravedlnost, prospěch a dokonalost celku však vyžadují, aby společná břemena i užitky byly ve společnosti spravedlivě rozdělovány podle schopností, únosnosti a zásluh. Právě rozumná dělba práce a úkolů a tedy i užitků jest podmínkou řádu a dokonalosti společnosti. Práce lékaře nebo státníka je snad pro společnost hodnotnější než třeba práce cestáře. Avšak společnost potřebuje nejen státníků a lékařů, nýbrž i cestářů a všech i těch nejskromnějších a zdánlivě nepatrných povolání.

Smyslem demokratické rovnosti jest rovnost všech lidí před Bohem, osobní hodnota každého lidského jednotlivce, z níž plyne rovnost občanů před zákonem. Demokratická rovnost neznamená, že všichni občané musí mít stejnou životní úroveň, stejné sociální postavení. Životní úroveň a sociální postavení musí býti určováno přínosem každého jednotlivce ke společnému dobru, musí odpovídati jeho stavu a potřebám. Životní úroveň však musí býti vždycky alespoň tak vysoká, aby každému v každém povolání umožňovala život důstojný člověka.

Demokratické heslo »bratrství« znamená konečně, že z rovnosti lidí před Bohem a mravním řádem, z rovnosti občanů před zákonem má plynout i při různosti stavů a povolání vzájemná úcta a láska odpovídající tomuto pravému lidskému bratrství.

4. Demokratické státní zřízení

Stanovili jsme, co jest demokracie jakožto politická idea. Poznali jsme, že tato idea se musí opírat o jistý filosofický a náboženský světový

názor, z něhož vyplývá hodnota jednotlivce, cíl lidské společnosti a vzájemný poměr jednotlivce a společnosti. Za demokratické tedy můžeme považovati takové státní zřízení, které uskutečňuje ve státním životě politický ideál demokratický. Užívám v této souvislosti výrazu »demokratické státní zřízení« místo výrazu »demokratická vládní forma«. To má svůj důvod, třebaž se zdá, že oba pojmy jsou totožné. Pod pojmem »demokratická vládní forma« zahrnujeme obyčejně tu okolnost, že hlava státu je volena přímo nebo nepřímo lidem na určitou dobu a že vláda je odpovědná přímo lidu nebo lidem zvolenému parlamentu. Taková republikánsko-demokratická vládní forma jest jen jedním z možných politických důsledků světového názoru, z něhož vyplývají zásady svobody, rovnosti a bratrství. Avšak demokratické zřízení může míti i stát monarchický, i stát, kde vláda jest jmenována hlavou státu a odpovědná jen hlavě státu volené lidem. Politická demokracie je prostě takové státní zřízení, kde všechen lid vykonává vliv na řízení státu, na uskutečňování společného dobra státní společnosti alespoň všeobecnou, přímou a tajnou volbou zákonodárného sboru. Tato okolnost jest však jen jednou složkou lidovlády.

Aby státní zřízení bylo opravdu demokratické, jest zapotřebí především; aby ústava a zákonodárství vůbec bylo výrazem a ochranou vlastní hodnoty každého občana a chránilo určitou míru osobní svobody, která je právem každého člověka jakožto bytosti přirozeně svobodné a rozumné. Důležitou a často opomíjenou složkou této demokratické občanské svobody je svoboda a nezávislost rodiny, zejména pokud jde o výchovu dětí.

Další nutnou podmínkou demokratického státního zřízení je samospráva, jejímž opakem je centralisace. Samosprávou rozumím takové státní zřízení, kde občan nestojí bezprostředně vůči státu jako izolovaná jednotka, nýbrž jako člen přirozených svazků nižších, tedy zejména stavu, obce, okresu, země. Myšlenka samosprávy vyjadřuje, že občan má míti možnost rozhodovati především o věcech, které se ho nejbližší dotýkají jako příslušníka určitého stavu, určité menší jednotky společenské, na př. obce, okresu a země. Demokratické je tedy

takové státní zřízení, kde obstarávání určité části veřejných věcí je ponecháno nižším svazkům územní a stavovské samosprávy, totiž sborům a funkcionářům těmito svazky zvoleným. Úkolem státní autority je vládnouti, totiž obstarávati věci, na které nižší svazky občanů samy dobře nestačí, a vyrovnávat s hlediska dobra celku často protichůdné zájmy stavů, tříd i územních svazků nižších. Je omylem omezovat pojem lidovlády na politickou demokracii, která mnohdy spočívá jen v tom, že se jednou za více let dá občanům možnost státí se anonymním hlasem, odevzdaným anonymnímu, totiž zpravidla neznámému kandidátu do poslanecké sněmovny, který je voličům po př. i nadiktován politickou stranou.

Politická zkušenost z prvních dvaceti let naší republiky ukázala, že náš lid dával výraz myšlence samosprávy tím, že často ve volbách do obcí vystupovaly a vítězily kandidátky nepolitické nebo ve volbách do obcí zvítězila v téže době a v téže obci jiná politická kandidátka než ve volbách do Národního shromáždění. Lid hlasoval ve volbách do obcí často podle toho, jakou důvěru měl ke kandidátům, které osobně znal, bez ohledu na jejich politické přesvědčení. Byl si vědom, že ve správě obce nejde tak o prosazování politických idejí, jako spíše o dobré hospodaření.

5. Pojem politické strany

Politická strana není zjevem vyskytujícím se tolik v moderních demokraciích. Politické strany se vyskytují ve všech dobách a státech, v nichž je určitá míra občanské svobody politické, kde totiž občané mají možnost vykonávat vliv na řízení věcí státních. Politická strana nemusí býti útvarem pevně organisovaným, jako je tomu dnes u nás. Nemusí míti ani přesně vypracovaný program, týkající se všech oborů života státního. Z dějin víme, že politické strany vznikaly a existovaly často jen jako pouhá dočasná politická sdružení stejně smýšlejících občanů, kteří tak usilovali o prosazení určitého konkrétního

řešení nějaké otázky politické nebo hospodářské. Teprve během minulého století nabývají politické strany dnešní tvářnosti. Stávají se z nich více méně pevné a ukázněné útvary, které prosazují určitý politický program, zahrnující v sobě všechna odvětví pospolitého života státního. Tato forma politického stranictví úzce souvisí s všeobecným hlasovacím právem. Občané jako jednotlivci nemohou dobře uplatňovat svůj vliv na řízení státu podle svého politického přesvědčení. Proto se sdružují s jinými stejně smýšlejícími v politických stranách, které se stávají tak nositelkami politické vůle lidu.

6. Politická strana v demokracii

Bylo chybou staré liberálně-demokratické koncepce, že považovala za nežádoucí a nepřipustné, aby stát zastával určitou státní ideu, určitou státní politickou, sociální a hospodářskou koncepci. Stát měl být jakýmsi indiferentním hlídačem zákonů. Směr státní politiky měl být a také namnoze byl určován výslednicí tahanic politických stran. Tento nedostatek měla do jisté míry i naše republika v prvních dvaceti letech svého trvání. Ústava sice prohlašovala základní demokratické zásady za podklad veškerého zákonodárství a správy, nelze však upřít, že pojem svobody byl formulován i vykládán spíše negativně ve smyslu liberalistickém jakožto pouhý nedostatek jakéhokoliv usměrňování. To mělo za následek, že se během doby vynořila otázka, co s politickými stranami, jejichž program byl vysloveně protidemokratický. S jistými rozpaky se přistupovalo k řešení otázky, zda demokratický stát má právo zakazovat a rozpouštět politické strany s protidemokratickým, totalitním programem. Otázka nebyla dořešena vlivem známých událostí zahraničně-politických.

Situace, která nastala v našem stranicko-politickém životě v letech před rokem 1938, prokázala neschopnost liberalistické státní ideje, jejímž obsahem bylo, že není a nemůže být žádné státní ideje. Stát však bezpodmínečně musí zastávat určitou ideu. To neplatí jen

o státech totalitních, ale stejně, ba ještě spíše, o státech demokratických. To znamená, že demokratický stát musí ve své ústavě jasně vymezit pojem občanské svobody, a to nikoli pouze negativně ve smyslu liberalistickém, nýbrž pozitivně. V ústavě demokratického státu musí se jasně odrážet filosofické a mravní zásady, na nichž spočívá demokratická politická koncepce.

Proto nemá v politickém životě demokratického státu místa strana, která neuznává tyto základní filosofické a mravní zásady, o něž se opírá politická demokracie.

Politické strany v nové Československé republice se shodly na tak zv. košickém vládním programu, který představuje jakousi určitou státní ideu, alespoň v základních obrysech. Tím nebyly setřeny ideové rozdíly mezi našimi dnešními politickými stranami, avšak všechny tyto strany se shodly na hlavních zásadách politické ideje demokratické.

Trváme-li na tom, že politická strana v demokratickém státě musí mít program opravdu upřímně demokratický co do cíle i method, nesmíme zapomínat na další nutnou vlastnost politické strany, zejména na politické strany demokratické. Politické strany, které existovaly u nás v prvních 20 letech republiky, daly se rozříditi zhruba na dvě skupiny. Měli jsme strany třídní a stavovské, které se výslovně opíraly o určitý stav nebo třídu obyvatelstva, a strany ideové, které se obracely se svým programem ke všem vrstvám občanstva. Příkladem prvé skupiny byla strana agrární, ideovou politickou stranou byla na příklad strana národně-socialistická a lidová. Charakteru ideové strany samozřejmě nevadí okolnost, že se snad hlavní kádr jejích stoupenců rekrutuje převážně z jednoho stavu nebo vrstvy obyvatelstva. Uvážíme-li, že důvodem existence demokratické politické strany je snaha uskutečnit určitý politický ideál, tedy uskutečnit dobro celku, dobro celé státní společnosti podle určitého ideálu, jest politickou stranou v pravém slova smyslu jediné strana ideová, která se obrací ke všem stavům a nikoliv výlučně nebo převážně k jednomu stavu, k jedné vrstvě. Politická strana stavovská nebo třídní jest tedy

karikaturou demokratické politické strany. Již okolnost, že politická strana se výslovně svým programem opírá o určitý stav, jí znemožňuje, aby sledovala dobro celku. Taková strana nutně vyvíjí politické úsilí především ve prospěch stavu nebo třídy, o kterou se opírá.

7. Omyly a nebezpečí politického stranictví

Vadou moderního politického stranictví je nežádoucí zpolitisování hospodářství, hnutí odborového, života kulturního. Politické stranictví je zanášeno i tam, kam nepatří, kde bylo a je zapotřebí především stavovské solidarity, odborného vzdělání a odborné práce. Většina předválečných politických stran si činila nárok na celého člověka, předpisovala mu nejen členství ve vlastní odborové organizaci, nýbrž dokonce i určitý postoj k věcem kultury. Politické strany si namnoze činily nárok na celého člověka, na totalitu jeho svobodných rozumných životních projevů a strhovaly do sféry politické i ty oblasti života hospodářského, sociálního a kulturního, v nichž se mohli a měli všichni občané nebo alespoň příslušníci téhož stavu scházeti bez ohledu na své názory o uspořádání věcí veřejných, bez ohledu na svou politickou příslušnost a politické přesvědčení.

Sama existence většího počtu politických stran však není něčím, co nutno považovati za žádoucí samo o sobě. Existence několika politických stran je známkou ideové nejednotnosti národa, což samo o sobě není dobrem. Na druhé straně však není dobrem každá jednota, nýbrž jediné v pravdě a dobru. I v politickém životě zůstává taková jednota ideálem. V tom případě by však vůbec nebylo žádné politické strany zapotřebí. Za dnešního kulturního a mravního stavu evropského lidstva nelze ovšem takové jednoty dosáhnouti, a proto považujeme existenci většího počtu politických stran nikoli za bytnostný požadavek a známku demokracie, nýbrž za menší zlo, než je diktatura jediné strany.

Poukázal jsem již v jedné z předešlých kapitol na nebezpečí, které představuje pro demokracii úzkoprsá centralisace státní správy a také na to, že rozumná samospráva jest nezbytnou podmínkou pravé lidovlády. Demokracii však škodí nejen centralisace státní správy, nýbrž také centralisace v organizaci politických stran, která někdy může vážně ohrozit politickou svobodu občanů. Strany důsledně centralisticky organizované nejsou pak již nositelkami politické vůle lidu, nýbrž mocenským základem stranicko-politické a mnohdy i hospodářské oligarchie.

Myšlenka demokracie musí proniknout i ústrojí politických stran, aby tak předáci a představitelé politických stran byli skutečně orgány a mluvčími příslušníků strany.

V prvních dvaceti letech naší republiky se hodně psalo a mluvilo proti vázaným kandidátním listinám. Vyskytovaly se i návrhy, aby bylo voličům umožněno libovolně měnit kandidátní listiny, podané politickými stranami. Jest jisto, že vázané kandidátní listiny mají určité nevýhody, neboť umožňují stranám, aby voličům nadiktovaly určité kandidáty. Na druhé straně však je volební řád, užívající vázaných kandidátních listin a provádějící důsledně zásadu poměrného zastoupení, mnohem demokratičtější než volební řády jiné. Nevýhody vázaných kandidátních listin dají se do značné míry odstranit tím, že strany při jejich sestavování vezmou náležitý zřetel k přáním a mínění voličstva toho kterého volebního kraje.

Ani demokratická vláda politických stran se vždy neobejde bez systému vládní koalice politických stran. To vyžaduje určité kázně v parlamentních klubech jednotlivých politických stran. Bylo kdysi řečeno, že při soustavě vládní koalice politických stran je možné, aby menšina přehlasovala většinu. Není-li vládní většina v parlamentě příliš silná, je možné, že se v klubech vládních stran vysloví pro vládní návrh také jen těsně nadpoloviční většiny poslanců. Menšiny jsou sice přehlasovány a musejí v parlamentě hlasovat s vládou, avšak jejich potlačené opačné mínění spolu s projeveným opačným míněním opozice tvoří fakticky v parlamentě většinu. Pevná kázeň v parlamentních

klubech vládní koalice nebo i oposice má také za následek, že předloha, na níž se vláda, totiž představitelé koaličních politických stran ve vládě usnesou, musí býti nutně v parlamentě odhlasována, po př. silnější pevně smlouvenou opozicí zamítnuta. Nemají-li jednotlivé strany vládní koalice a všichni jednotliví poslanci svobodu hlasování, vykonává pak veškerou moc ve státě ve skutečnosti vláda.

Tomuto zjevu se dá odpomoci tím, že se uvolní kázeň v parlamentních klubech politických stran a poslanci budou míti naprostou volnost hlasovat podle svého nejlepšího přesvědčení, považující se za zástupce lidu, odpovědné jen lidu a nikoli vedení politické strany. Tato soustava má ovšem zase tu vážnou nevýhodu, že vláda, závislá na parlamentu takto zcela nezávislém, má posici velmi slabou a může býti každou chvíli svržena.

Je pochopitelné, že členové poslaneckých klubů ideově vyhraněných politických stran právem nebudou pocítovat určitou klubovní kázeň jako obmezení své svobody, neboť jim musí jíti především o prosazování idejí, které je spojují s ostatními členy téhož poslaneckého klubu a s voliči v jednu bojovou jednotku, v jednu politickou stranu. Přesto však určitá volnost při hlasování o věcech, které nejsou zásadní a nejsou určovány programem té které politické strany, nikdy nemůže být na škodu.

Vidíme, že žádná demokratická vládní soustava, žádná demokratická ústava není dokonalá, každá se může nějak zvrhnout. I v tom sleduje demokracie ostatní věci lidské. Jak jsme však již zdůraznili, není demokracie tak problémem formy a instituce jako spíše duchovní náplně státního a politického života. Tuto náplň vytvářejí občané poctivého demokratického politického smýšlení. V ovzduší lásky ke svobodě a vzájemné úcty občanů odpadá mnoho problémů, které se jinak zdají neřešitelné.

Opravdová demokracie politická může vzniknout a zdárně se vyvíjet jen tam, kde vedle ostatních příznivých podmínek je většina občanstva upřímně oddána oněm filosofickým a mravním zásadám, jejichž politickým důsledkem je právě demokratická vládní forma.

8. *Nová tvářnost našeho politického stranictví*

Stranicko-politický život prvních dvaceti let naší republiky trpěl mnoha vadami. Byla to jak přílišná roztržistěnost stranická, spíše podporovaná než zeslabovaná existencí stavovských stran, tak i zejména ona nezdravá totalita, o níž jsme mluvili v předešlé kapitole. Dosud se nedá říci, do jaké míry si národ vzal k srdci tvrdé naučení z let 1939 až 1945. Přece však některé okolnosti opravňují k nadějím, že v našem budoucím stranicko-politickém životě nastává určité ozdravení a vyjasnění.

Neblahého stavu našeho dřívějšího politického stranictví si byli vědomi rozumní jednotlivci snad ve všech politických stranách, náprava však byla stále problémem takřka neřešitelným. Jak snížit počet politických stran bez porušení demokratické svobody, které strany mají odpadnout nebo splynout? Často byla vzájemná nedůvěra a neochota ke spolupráci největší právě mezi stranami, jejichž program vykazoval nejmenší rozdíly a které se ucházely o hlasy v těchže vrstvách národa. Historie posledních šesti let rozřešila otázku zjednodušení našeho politického stranictví sama. Těchto posledních šest let znamenalo zkoušku, v níž čestně obstály pouze dnešní čtyři politické strany. Tím ovšem není řečeno, že obstáli i všichni členové těchto nynějších politických stran a tím méně že by se všichni nebo většina příslušníků zaniklých politických stran nebyla osvědčila. Dospíváme-li tedy v nové republice k soustavě čtyř, resp. osmi politických stran, není to výsledek nějakého libovolného výběru, jímž se uděluje koncese několika politickým stranám a ostatní se jako zbytečné a nežádoucí rozpouštějí. Je logické, že nemohou býti obnoveny politické strany, jejichž vedení prokázalo malou ideovou odolnost v dobách největšího nebezpečí našich národních dějin.

Okolnost, že bylo rozhodnuto využití této skutečnosti a nepřipustiti alespoň prozatím existenci žádných dalších politických stran, jejichž vedení a ideové zaměření zkrachovalo, vypadá na první pohled nedemokraticky. Uvážíme-li věc důkladněji, vidíme, že programy na-

šich politických stran odpovídají zcela základnímu rozvrstvení našeho obyvatelstva, pokud jde o politické smýšlení. Zajímavé je, že i v tomto ohledu je naše vnitropolitická situace obdobná základnímu ideovému rozvrstvení téměř ve všech evropských zemích. Za daného stavu má každý občan možnost vybrati si stranu, která nejlépe odpovídá jeho politickému přesvědčení. I když se názory jednotlivců vždy budou v mnoha směrech odchylovat, má každý možnost uplatňovat své nikoli zásadně odchylné názory v rámci té strany, jejíž program je mu nejbližší. Je jisto, že ve všech dnešních politických stranách dochází k určitým programovým i taktickým změnám, a to nejen vzhledem ke změněným politickým poměrům, nýbrž také vzhledem k tomu, že se dnes existující politické strany rozdělí o členstvo a voličstvo politických stran zaniklých. Má-li dnes náš občan menší výběr politických stran, nutno tuto okolnost paralyzovati větší demokratisací uvnitř politických stran, která přináší s sebou také určité úpravy a změny programové. Všechny dnešní politické strany jsou stranami ideovými, obracejí se ke všem vrstvám národa, ke všem stavům. Je pozoruhodné, že v těžké zkoušce posledních šesti let obstály čestně právě ty strany, které jakožto strany ideové splňují základní požadavky pravé politické strany demokratické, která nesmí založiti svůj program na prospěchu jednoho stavu, jedné třídy národa.

Viděli jsme, že alespoň v době akutního národního nebezpečí i komunisté obětovali vyšším zájmům státním a národním svou dosavadní taktiku třídního boje. Jinak ovšem zůstávají stranou nekompromisního socialismu v pojetí Marxově a Leninově. Strana sociálně demokratická byla a jest stranou umírněného socialismu, která si v našem politickém životě již dávno vymohla čestné místo a opírá se o kádr stoupenců, o jejichž demokratickém smýšlení a ochotě ke spolupráci nebylo a není pochyby. Zdá se, že tato strana není nucena k nějakým velkým programovým a taktickým změnám. Totéž možno říci o straně národně socialistické, jejíž humanitní program byl a jest blízký také mnoha příslušníkům a voličům zaniklých politických stran. Čtvrtou stranou národní fronty je československá strana lidová.

Je to strana nesocialistická, ale sociálně reformní. Nesocialistický charakter československé strany lidové je nutno zdůraznit, poněvadž jinak by neměla v našem politickém životě důvodu své existence. Její program vychází z filosofických zásad zcela jiných, než jsou materialistické zásady marxistické.

Ideové základy programu československé strany lidové se v podstatě nezměnily. Strana se však dnes neobrací jen na katolíky, nýbrž chce soustředit všechny občany, kteří uznávají základní křesťanské pravdy, základní zásady přirozeně náboženské za nejspolehlivější základ života státního a za směrnice při řešení otázek sociálních. Není pochyby, že právě tento ideový základ získá československé straně lidové mnohé stoupence zaniklých politických stran.

Programy čtyř dnešních politických stran, a to jak ve svých filosofických základech, tak i v jejich podrobnějším praktickém rozvedení odpovídají dosti přesně základnímu ideovému rozvrstvení našeho národa. Není proto prozatím zapotřebí dalších politických stran.

Všechny nynější politické strany přijaly za svůj t. zv. košický vládní program. Jisto však je, že způsob, jak je tento program jednotlivými stranami chápán, není stejný. I kdyby nová vláda, která vyjde z demokratických voleb, převzala košický program dnešní vlády, bude způsob, jakým tento program bude uskutečněn, určován mocenským vlivem politických stran, o němž rozhodnou volby. Výsledek voleb rozhodne zejména o tom, jakého rázu bude naše demokracie.

9. Politická pravice a levice

Pojednání o demokracii a politickém stranictví by nebylo úplné, kdybychom se alespoň ve formě dodatku nezmínili o běžném rozdělování politického smýšlení stranického na pravicové a levicové. Co je to vlastně politická pravice a levice? Zdá se, že po prvé se začalo mluvit o pravici a levici v politice od dob francouzské revoluce. Levici tehdy představovali radikální republikáni a pravici živly umírněné

a monarchické. Průběhem doby se za levici označovali socialisté všech odstínů a za pravici tak zv. strany občanské, konservativní. V poslední době se kladou na politickou pravici směry protidemokratické, diktátorské, fašisující. Domnívám se, že toto zařazení není zcela správné, neboť je dosti povrchní. Pojmy politické pravice a levice jsou jistě do značné míry relativní, takže nelze dobře mluvit o politickém středu. Logičtější je mluvit o umírněné nebo radikálnější pravici či levici. To je ostatně spíše otázkou slov než věcí.

Za dnešních politických poměrů ve většině demokratických států představují nejkrajnější levici komunisté, pak následují strany socialistické, dále strany liberální, křesťansko-demokratické, konservativní, nacionální a konečně tak zvané autoritativní, fašistické. Nacismus a fašismus představují ovšem ve skutečnosti jen určitou formu kolektivismu. Při tom se klade střed někde mezi strany liberální a křesťansko-demokratické.

Je však nějaké měřítko, podle něhož můžeme politickou stranu označovat za pravicovou nebo levicovou? Domnívám se, že přes relativnost pojmů pravice a levice je možno takové měřítko stanovit. Snadno zjistíme, že levici dnes představují politické směry kolektivistické a pravici zase politické směry individualistické. Poněvadž však pojem individualismu je vyhrazen určitému krajnímu názoru o poměru jednotlivce a společnosti a tedy politickému směru krajně pravicovému, užívám raději pro vystižení ideového zaměření stran umírněně pravicových slova »personalismus«.

Dají se tedy politické směry levicové označiti za více či méně kolektivisující, kdežto směry pravicové za personalistické. Dělítkem mezi politickou pravici a levici jest tedy stanovisko toho kterého politického směru k poměru jednotlivce a společnosti, občana a státu:

Kolektivismus považuje společnost za nadřaděnou jedincům do té míry, že v ní jednotlivec pozbývá své vlastní osobité hodnoty a stává se spíše prostředkem k dosažení cíle společnosti, státu. Svou hodnotu čerpá jednotlivec jedině ze svého spojení se společností, ze své funkce v celku. Proto usilují levicové kolektivní směry v politice o zesílení

státní moci na úkor práv jednotlivce, a to jak ve směru politickém, tak i hospodářském. Ruku v ruce s touto snahou postupuje i centralisace státní správy. Je přirozené, že levicové politické směry nejsou stejně radikální. Od komunistického směru až po sociálně reformní programy politických stran spíše liberálních než socialistických je mnoho stupňů a odstínů.

Směr personalistický vychází naopak z názoru, že základním kamenem společnosti státní je svobodná lidská osobnost a svobodná rodina. Každý lidský jednatel má hodnotu sám o sobě, ne jen jako člen společnosti. Má proto osobní, na státu nezávislá práva. Jednatel však není jednotkou na společnosti zcela nezávislou. Lidé směřují svou přirozeností k založení společnosti rodinné i občanské. Jedině ve společnosti dospívá lidská osobnost svého plného rozvinutí a uplatnění. Tento názor na poměr jednotlivce a společnosti se kryje se správným ideovým základem demokratické politické koncepce. Politický směr, takto ideově položený, můžeme nazvat vzhledem ke směrům kolektivistickým umírněně pravicovým a politickým středem v poměru ke směrům radikálněji pravicovým.

Výstřední pravicový směr politický nazýváme individualismem, který považuje společnost za pouhý prostředek k dosažení osobních cílů zdatných jednatelů. Individualistickým směrem hospodářským jest kapitalismus a hospodářský liberalismus, který pojímá soukromé vlastnictví jako právo jednotlivce ničím neomezené, bez jakéhokoli zaměření sociálního. V pojetí individualistickém je stát pouhým ochráncem soukromých práv jednatelů. Nejkrásnější výstřelek individualismu je anarchismus, který je proti státu a proti jakékoliv autoritě.

Politickou levici, socialistický kolektivismus, můžeme označit za jakýsi politický a sociální pesimismus, který nepovažuje člověka za dosti schopného a odpovědného, aby řádně a bez poškození a vykořisťování bližních opatroval své záležitosti a snaží se proto omezit pokud možno nejvíce oblast svobodné lidské činnosti a zároveň uvalit co nejvíce osobní odpovědnosti jednotlivce na celek, na stát. Naproti tomu přehnaný individualismus jest jakýmsi naivním a neodůvodně-

ným optimismem, který očekává, že z bezohledného boje sobeckých jednotlivců vzejde samočinně společenské vyrovnání a řád.

Strach před osobní odpovědností, jehož rubem je přílišný kolektivismus, představuje nebezpečí pro práva lidské osobnosti. Neprojevuje se vždy živelným růstem radikálních politických stran kolektivistických. Méně nápadným, avšak stejně nebezpečným příznakem tohoto myšlenkového stavu lidí jest touha po »zajištěné existenci«, jejíž ideál se spatřuje ve »státní službě« a ve volání po zestátnění i tam, kde to celku neprospívá. Toto nebezpečí geniálním způsobem vyjádřil nacisty pronásledovaný Francouz Jiří Bernanos ve svém listě Evropanům 1941: »Mužové evropští, mějte se na pozoru před mírem! Nedáte-li si pozor, bude uděláno to, co chtěli diktátoři udělat za několik málo let, za padesát let nebo za sto; avšak výsledek bude týž: všeho se zmocní, všechno zláká, všechno vstřebá stát; uniknete totalitním polobohům jen proto, abyste se zpolehoucha zabořili do lepkavé návnady diktatury anonymní. Stát si vezme zajisté na starost vaše blaho a jenom smrt vás vysvobodí z jeho nesmírné péče. Poslouchejte dobře, mužové evropští! Pokoušejí se vám namítnout, že se nelze žádným způsobem stavět proti tomuto obludnému růstu, že je to v přirozenosti věcí. A já vám pravím, že to není v přirozenosti člověka, že člověk, bude-li chtít, bude mít poslední slovo nad věcmi. Neboť přílišná moc státu je jenom mírou vaší rostoucí zbabělosti. Oblast věcí časných se rozrůstá o všechno to, co ztrácí oblast věcí duchovních; ach, pochopíte to konečně, mužové evropští? Stát je pojištění proti risiku. Chcete-li se od něho dát pojistit proti risiku legitimnímu, nevyhnutelnému - proti risiku, které nemůže žádný muž odmítnout bez zneuctění - dejte si změnit titul občana na titul podporovaného chudáka.« Prává demokracie je ohrožena každou snahou o nastolení všemohoucího státu. Toto nebezpečí jsme jasně poznali za krátkou dobu fašistického státu.

Socialistický kolektivismus, všeobecné zestátnění výrobních prostředků a z toho plynoucí nadměrná moc státu se považuje často za nutný předpoklad a nutnou obět v zájmu sociální spravedlnosti.

V souhlase s citovaným názorem Jiřího Bernanose však tvrdím, že socialistická snaha po všeobecné kolektivisaci je jednak projevem zbabělosti před kapitalisty a nesvědomitými vlastníky a prohlášením neschopnosti státu potlačit nezdravé výstřelky soukromého podnikání. Na druhé straně je to útěk od osobní odpovědnosti. Zlem kapitalistického hospodářského systému je, že několik málo držitelů výrobních statků hospodářsky a nepřímo i politicky ovládá většinu národa. Socialistický kolektivismus dává tutéž moc nad všemi občany bez rozdílu jedinému podnikateli, totiž státu, prakticky vládnoucí byrokracií.

Soukromé vlastnictví spravedlivě rozdělené a sociálně zaměřené jest jedinou cestou z kapitalistického otroctví. Heslem zdravé státní hospodářské politiky je, aby vlastnictví bylo přáno všem, každému občanu. Sociální reforma v tomto smyslu musí býti programem zejména státu demokratického, poněvadž soukromé vlastnictví všech občanů je nejlepší hospodářskou zárukou pravé demokratické občanské svobody.

OBSAH: Demokracie jako vládní forma 5, Liberalismus a demokracie 7, Filosofické základy demokratické politické koncepce 10, Demokratické státní zřízení 12, Pojem politické strany 14, Politická strana v demokracii 15, Omyly a nebezpečí politického stranictví 17, Nová tvářnost našeho politického stranictví 20, Politická pravice a levice 22.

1946

765

*Dr Miloslav Skácel: DEMOKRACIE A POLITICKÉ
STRANICTVÍ*

Knihovna Nové dílo, škola politické výchovy, svazek 5.,
kterou za redakce Dr Jaroslava Pecháčka a Dr Ctibora Mařana
v grafické úpravě A. Lískovce

vydává nakladatelství Č. A. T. - UNIVERSUM v Praze 1946

Cícerem písma Garamond vytiskly Č.A.T. Českomoravské

akciové tiskařské a vydavatelské podniky v Praze - Vydání první